

TAT TVAM ASI

„Gondold meg, mióta tétovázol már, hányszor kaptál az istenektől haladékat s nem használtad ki azt! Egyszer már rá kell eszmélned hogy micsoda világrend része, milyen világot kormányzó elvnek folyománya vagy s hogy kimért az idő, amit ha kedélyed derítésére fej nem használsz, elszalad, soha vissza nem tér — és te távozol.” (Marcus Aurelius Antoninus római császár *Elmélkedései*, Huszti József fordítása.)

Az egyik legnagyobb jelentőségű tény, hogy mi éppen most vagyunk a világon, hogy éppen most élünk és gondolkozunk. Ez az „éppen most” jelenti a létnek, az életnek és gondolkozásnak e pillanatban teljességét, jelenti véges lényünk életének és gondolkozásának teljességét az élettelenségnek végtelenségében, amely komor végtelenséget gondolkozásunk halvány fénnel világít csak meg.

Minden gondolkozó lény joggal újjonghat azon, hogy ime éppen most él, most a jelen pillanatban, abban a pillanatban, ami az idő kétágú végtelenségében egyesegyedül valóság, mert, mint jól tudjuk, a végtelen múlt *már* nem létezik, — a szintén végtelen jövő pedig *még* nem létezik. De minden gondolkozó lény tudja azt is, — ha talán nem is a fogalmi tudás világosságával, — hogy az ő világa semmiesetre sem csak a jelen pillanat világa, hanem egész valója beletartozik abba a valóságba, amely, úgy látszik, minden irányban végtelen, határtalan és örökkévaló. Úgy hogy tehát voltaképpen az egyén újjongása azt is jelenthetné, hogy ime a mindenség én bennem, a végtelen térnek ezen a pontján s a végtelen időnek ebben a pillanatában fejlett életté — s a lét én bennem, a lét mélységeiből felmerülő s mihamar ismét alámerülő, az arasznyi emberi élet korlátai közé szorított, tűnékeny lényemben ébredt önmagára, amely önmagára ébredés derüis világosságot vet az egész egyébként komor életre is.

Sokszor elmondották, elismételték azt a látszólag semmitmondó szellemességet, hogy reám nézve, reánk valamennyiünkre nézve a világhistóriának legfontosabb dátuma éppen születésünknek napja. — Hát bizony ez a mondás, bármennyire annak lássék is, egyáltalában nem semmitmondó szellemesség. Ez a mondás egyszerűen, mindenkinek érthető nyelven fejezi ki azt az alig felmérhető rendkívül nagy jelentőséget, amit a gondolkozó lénynek, — talán éppen a világot, a világokat hordozó alanynak, — a világon való megjelenése valójában jelent. Bizonyára fontos igazságot fejez ki D'Alembert is akkor, amikor azt mondja, hogy a legnagyobb csoda az, hogy valami egyáltalában létezik. Bizonyára nagy csoda a valaminek kiemelkedése a semmiből. Hogy ne volna csoda, rendkívüli nagy csoda a *valamiszigetnek* kiemelkedése a *semmi-océánjából*? De még ennél is nagyobb, összehasonlíthatatlanul nagyobb csoda az, hogy éppen én létezem és hogy én élőlény vagyok és hogy én gondolkozó lény vagyok. Ha a lét magában csoda, úgy az élet mindenesetre hatványozott csoda, a szellemi lét pedig még ennél is magasabbrendű csodát jelent.

Én magam pedig igenis létezem, vagyok, élek és gondolkozom — s magamról mint többé-kevésbé önálló valóságról van tudatom,

amely valóság, mint alany, nemcsak szembe helyezkedik minden dolgokkal, de el is határolja, el is különíti magát a világ minden többi dolgaitól és mint *egyén* jelentkezik, aki, mint ilyen is, szembehelyezkedik az egész mindenséggel. Az egyéniségnek biztos tudata és erős önérzete már-már mintha teljesen függetlenítené is az egyént a mindenségtől: az egyén ebben az eszméleti állapotban már-már mintha meg is feledkezne arról, hogy ő is a legbensőségesebben, a szerves összefüggésnél és a szerves egyívétartozásnál is bensőségesebben *hozzátartozik a mindenséghez, amellyel metafizikai értelemben talán egy is.*

A szellemi lét olyan csodát jelent, ami mindenestre egyszer-mind a világosságnak e világon való megjelenését is jelenti. A gondolkozó ének, az alannak, a szellemnek e világban való megjelenése jelenti mindenestre a minden irányú sötétségnek elűzését, annak a félelmetes sötétségnek elűzését, amely sötétség még magát a napot is — és e világ minden más fényforrását is — áthatolhatatlan sötétségbe burkolja.

Ne áltassuk magunkat: a legnagyobb világosság és fényesség mi bennünk van s minden más világosságot csak önmagunkon keresztül vehetünk észre és ismerhetünk meg. A legmélyebb emberismeretet önmagunkból meríthetjük, de a legmélyebb világismeretet, sőt Istennek megismerését is önmagunkból meríthetjük.

Ezt az intuitív igazságot az egyszerű keresetlen szavak erejével fejezi ki Plotinos mélyértelmű mondása, amely mélyértelmű igazság, köztudomás szerint, Goethe költészetében is congenialis visszhangra talált: „Mert sohasem látta volna meg a napot, ha nem lenne napszerű a szemünk és a lélek sohasem látta volna meg a szépséget, hogyha maga nem lett volna szép. Válijk tehát elsősorban istenszerűvé és széppé mindaz, aki a jót és a szépet szándékszik szemlélni.“¹⁾

*

A most nagy vonásokban odavetett közismert gondolatok is érthetővé teszik azt az egyébként oly sokszor elismételt igazságot, hogy valójában minden oldalról csodák környékeznek, hogy valóban csodavilágban élünk — és hogy ezeknek a csodáknak közepette mi magunk vagyunk a legnagyobb csoda, — különösen mi magunknak mi magunk vagyunk a legnagyobb csoda. Lehet-e annál nagyobb és magasabbrendű csoda, hogy a csodák tudatossá válnak bennünk, hogy a lét minden formájában és minden vonatkozásában mint rejtély és pedig megoldást követelő rejtély mered reánk?!

Bárha az *agnoszticizmus* veszélye fenyeget is bennünket, úgy gondoljuk, minden fenntartás nélkül alá kell írunk Spencer Herbert lehangolóan hangzó sorait:

„A megmagyarázhatónak a megmagyarázása csak annál világosabbá teszi a maradéknak a megmagyarázhatatlanságát. A tudomány embere úgy a belső, mint a külső világban folytonos változások közepette látja magát,

¹⁾ Plotinos *A szépről és a jóról*. Techert Margit fordítása.

amelyeknek sem kezdetét, sem végét nem tudja felfedezni — — — — —
 — — — — — Ily módon arra a meggyőződésre jut, hogy úgy az objektív,
 mint a szubjektív dolgok anyagukra és eredetükre nézve egyaránt kikutat-
 hatatlanok. Vizsgálatai végül minden irányban megoldhatatlan talánnyal
 állítják szembe; és mind világosabban és világosabban megismeri, hogy ez
 a rejtély megoldhatatlan. Megismeri egy időben az emberi értelem nagysá-
 gát és kicsinységét, képességét, hogy mindent megvizsgáljon, ami tapaszt-
 alatai körébe kerül és képtelenségét annak a megvizsgálására, ami tapaszt-
 alásain túl fekszik. Sokkal jobban *tudja*, mint bárki más, hogy semmit sem
 lehet végső lényegében megismerni“.²⁾

Közönségesen úgy gondoljuk, hogy a csodának valami rend-
 kívülének kell lennie, olyasvalaminek, amihez hasonló eddig még nem
 merült fel tudatunkban s amivel az emberi értelem nem tudja, hogy
 mit kezdjen. Úgy gondolhatók, hogy amit megszoktunk, ami közön-
 ségessé vált, az igazán nem alkalmas arra, hogy csodának tekintes-
 sék. Ez azonban nem igaz. Minden bármely közönséges és megszok-
 ott dolog is csodává válik, mihelyt reá süt a végtelenség és az örök-
 kévalóság napja, mihelyt be akarjuk azt illeszteni a mindeneket ma-
 gában foglaló s végtelennek és örökkévalónak látszó mindenség rend-
 szerébe. Ez esetben, ilyen szemlélési mód mellett, csoda lesz a leg-
 jelentéktelenebb fűszál is, vagy akár az útszélen csillogó legközön-
 ségesebb kavics is — és csoda lesz nemcsak a legjelentéktelenebb
 ember, hanem ennek az egészen jelentéktelen embernek legjelenték-
 telenebb, talán erkölcsileg: éppen hitvány cselekedete, mondjuk:
 megszokott, közönséges hazudozása is. Mert így nézve mindeneket,
 azt kell mondanunk: az egész világnak és multjának olyannak kellett
 lennie, mint amilyen éppen volt, hogy az a jelentéktelen kavics vagy
 fűszál és az az egészen jelentéktelen ember létesülhessen s az egész
 világnak s az egész emberiség történetének éppen olyannak kellett
 lennie, mint amilyen éppen volt, hogy jelentéktelen emberünk hazu-
 dozása lehetségessé, valóvá és szükségessé válhassék.

*

Amit mostan papírra vetettem, minden gondolkozó embernek
 könnyen megérthető igazság. Mégis, ha kissé szemügyre vesszük az
 embereket, azt látjuk, azt kell látnunk, hogy az emberek
 úgy élnek, olyannak látszanak, mintha a létben és saját
 létükben is semmi, éppen semmi csodálatost, avagy titokza-
 tost nem látnának, mintha a csodálatosnak és titokzatosnak
 meglátására idejük sem volna. A felületes szemlélő minden-
 esetre azt látja, hogy az emberek biztos határozottsággal vetik
 meg lábukat a létben, mintha a legpontosabban tudnák, hogy hol van-
 nak, hova tartanak s mit kell tenniök. Az emberek általában szilárdan
 megvetik lábukat a létben, ahol jobbára egyéni célokat hajhásznak,
 mintha életüket s cselekedeteiket állandóan az a meggyőződés ve-
 zetné, hogy az egész világon az ő egyéni életük a legfontosabb s

²⁾ Spencer Herbert: *Alapvető Elvek*, Jónás János fordítása.

mintha a világ és az élet céljáról biztos ismerettel rendelkeznének, amely ismeret természetesen nekik s egyéni érdekeiknek ad igazat. Az egyéniség mindenek felett való jelentősége és az önzés mindenhatósága, — ha esetleg tisztultabb formában is, amit talán éppen szociális önzésnek is lehetne nevezni, — jut kifejezésre a legtöbb ember tudatos életében, gondolkozásában és cselekvésében. S igen gyakran előfordul az is, hogy ha erős vezető egyéniségek arra vállalkoznak, hogy másoknak is, esetleg mindeneknek, megjelöljék a helyes utat, amelyen haladniok kell, ez az út megint az önzés és az egyéniség útja lesz még akkor is, ha altruisztikus mezben jelentkezik. Bizonyos, hogy igen-igen sokat, majdnem lehetlent kívánnak az embertől azok, akik azt kívánják, hogy az emberek az emberi életben ne az egyéniséget tartsák a legnagyobb jelentőségű legfőbb reálitásnak.

A praktikus emberek szemében a világ maga s benne az ember élete is napról-napra mindinkább megszokottá, már-már azt mondhatni: közönségessé válik.

A világ létében s az ember életében már mintha semmi csodálatos sem volna, annyira magától értődővé és közönségessé vált ezeknek a praktikus embereknek szemében a világ és az élet. Különben is az ilyen praktikus gondolkozás nem sokat törődik azzal, ami van, hanem inkább azon iparkodik, hogy a jövőt formálja meg a maga tervei szerint. Ime, mondom, az embert már nem is az érdekli, ami van, hanem az, ami lesz. — Bizonyos egészen emelkedett szempontból helyes is ez a szempont és ez az álláspont.

Mert a világ dolgai nem nyugszanak a mozdulatlan létben, hanem, hogy úgy mondjuk: állandó levésben vannak. A lét fogalmát magát hiába hiposztazáljuk, ez által a világ dolgait nem rögzítjük meg. A világ nincs készen, nincs befejezve, hanem állandó változásban, készülődésben van; erről a folyamatról talán joggal megállapíthatjuk a fejlődést vagy a hanyatlást, de mindenesetre meg kell állapítanunk, ha csak nyitott szemmel nézzük a dolgokat: a változást. S ha ez igaz a külvilág dolgaira vonatkozóan, mennyivel inkább kézzelfoghatóan igaz az én belső világomban s általában az ember világában, ahol sehol sem láthatni a nyugvást és a megállást, ahol állandó mozgás, változás van, ahol a mozdulatlanság nyilvánvaló lehetetlenséget jelent.

Bizonyos egészen magas és magasztos szempontból és emelkedett álláspontból feltétlenül helyes az, ha az ember érdeklődésével, törekvésével és akarásával a jelenből kialakuló jövő felé és a gyakorlati tevékenység felé fordul, — nemcsak azért, mert az egész világegyetem állandó változásban, talán éppen fejlődésben van, hanem különösen azért is, mert az ember legfőbb tevékenységének, az alkotásnak ez, — nem a *meglevő*, hanem a *megvalósítandó* — az igazi terepuma. Ezt a gondolatot a maga magasztosságában erőteljesen s páratlan szépséggel fejezi ki Böhm Károly: „Az ember világa nemcsak abból áll, amit a *Más* (a tárgy) tesz benne, — hanem abból is, amit *Ő maga*, a saját erejével, *alkot* benne. Világunknak ez *határozottan nagyobb fontosságú része*, — közelebb érdekel minden-

esetre, mint az, ami már megvan; mert itt magunk résztveszünk az örök élet munkájában, s beleszójjuk nagy szövetébe a mi szerény, de a világ fennállásához nélkülözhetetlen fonalainkat. Amott vadul és nyersen taszigálnak, — emitt önerőnket érvényesítjük azzal, hogy visszataszítunk s leigázzuk a physis nyers erejét. Az alkotások végtelen sorozata épp úgy nyúlik a jövőbe, mint ahogy a valónak változásai a végtelen múlt homályába vesznek“.³⁾

*

Mondanom sem kell, hogy az úgynevezett gyakorlati ember igen-igen távol van ettől a magasztos magasságtól.

Az úgynevezett gyakorlati ember olyannak tűnik fel, mint aki az összes csak kérdezhető problémákat, azokat a valóban nyugtot nem hagyó, valójában aggasztó problémákat, megfejtette volna — és pedig nemcsak kíváncsiságát, hanem kívánságát és várakozását is *kielégítő módon* megfejtette volna — s épp ezért semmiféle tétovázást nem ismerve kemény és szilárd léptekkel halad előre, amint ő véli, a saját maga útján, s nem veszi észre, hogy amint éppen senki sem, hát ő sem járhatja igazán a maga útját, azt az utat, aminek a kezdete is, az egész tartama és a vége is az ő hatalmában volna. Ha kinyitjuk a szemünket, észre kell vennünk azokat az erőket, — akár fizikaiaknak, akár pszichikaiaknak, akár történelmieknél tartjuk azokat, — amelyeknek hatását letagadnunk, észre nem vennünk nemcsak lehetetlen, hanem önmagunkkal szemben egyenesen könnyelmű tájékozatlanság lenne — és végül lehetetlen önmagunkat is, akik be vagyunk ékelve minden irányban és minden vonatkozásban a létbe, egyébnek és másmilyennek tekintenünk, mint *világerők eredőjének*. Ha meg így tekintjük magunkat, akkor bizony mindaz a csoda, amivel a mindenségben találkozunk, legalább is megismétlődik, — egészen biztosan fokozódik is — mihelyt tekintetünket önmagunkra irányítjuk, mihelyt csak tükörbe nézünk. Az egész lét általában s benne a mi létünk is csodálatosnak, rejtélyszerűnek s félelmetesen titokzatosnak tűnik elénk, ha saját létünket „in tenebris et in umbra mortis“ tekintjük, de csodálatos marad a lét általában és saját létünk akkor is, ha a szellem a lét sötétjét némileg elúzi — és csodálatosnak kell tekintenünk a világot s önmagunkat akkor is, ha éppen mindeneket, magunkat is, állandó működésben levő világerőknek tekintjük.

Ha hibás is az a fölfogás, amely az egész mindenséget, amolyan megkövesedett létnek tekintette; és ha igazság is van abban az ezzel ellentétes fölfogásban, amely szerint az egész világ állandó mozgásban és változásban él; ha önmagamba tekintve, önmagamat mind a fizikai, mind pedig a szellemi téren le nem tagadható módon változásban levőnek, valójában a mindenséget s benne önmagamat is örök mozgónak, valódi *perpetuum mobile*-nek tartom; ha ugyanazt mondhatom el az állami, társadalmi és gazdasági életről is: — az emberi szellemet az egyszer megpillantott csodák továbbra is nyugtalanágmás volna. És mégis nem csodálatos-e az, ami pedig a legtermésze-

³⁾ Böhm Károly: *Az ember és világa*.

gal töltik el. Mert azt látom, hogy körülöttem minden mozgásban van és hogy én magam is akaratommal benyúlok a világ ok-okozat láncolatába s ott olyan változásokat hozok létre, amelyeknek csakis egészen közelfekvő láncszemei esnek látókörömbe s távolabbi következményei egészen kívül esnek ismeretkörömön. Ha ez igaz, akkor önmagamot szemlélve is, önmagammal szemben is úgy kell viselkednem, mintha egészen idegen cselekvéssel állanék szemben s akkor nemcsak mint érző és gondolkozó lény, de mint akaró és cselekvő alany is még fokozottabb mértékben csodálatosnak fogok önmagamnak feltűnni, aki a külvilágban talán olyan változásokat idéz elő, mint a szélvész, amely büszke magányos fákat tép ki, vagy a napsütés, ami mindeneket mosollyal és napsugárral aranyoz be . . . Hát nem csodálatos-e az, hogy a világ én bennem valami módon visszatükröződik s hogy bennem érzelmek keletkeznek s hogy akarásommal a külvilágban tudatos és szándékos változásokat okozok? Hát nem csodálatos-e az, hogy én olyan vagyok, amilyen vagyok s hogy az én cselekvésem olyan, amilyen, hogy rajtam keresztül és általam, az én akarásommal és az én cselekvésemmel a világerőknek olyan konfigurációja keletkezik, amely fékevesztett pusztítás és könnyetszáritó mosoly is lehet?

Minden oldalról csodák környékeznek s ezek a csodák olyan nyugtalansággal töltenek el, amely nyugtalanság nem kisebbedik az emberi életben jelentkező különböző narkózisok hatása alatt sem. A nemtörődömség, a megszokottság, a tradíció megszentelése, a szerelem, „a becsvágy, a bírvágy, és az uralomra vágyás“, általában lényünk kifejlésére való ősi törekvésünk, egyéniségünk kifejlése, kiélése és kitombolása, aztán meg az életnek naponkint ismétlődő kis és kicsinyes bajai-gondjai, amik földretiporják az embert. — mind olyan dolgok, amiket méltán lehet az élet narkózisának tekinteni, amik ha nem némitják is el a szellem nyugtalan kíváncsiszkodását, de ideig-meddig más irányba terelhetik a szellem érdeklődését. Az egész nyugtot nem hagyó igazság pedig az, hogy minden narkózis ellenére — és a szellem sötétséget-lűző káprázatos fényességének ellenére is — egész életünk és ismert létünk valójában „sötétségben és a halál árnyékában“ folyik le.

Joggal egészen különös kérdéseket kérdezhetünk, mindnyájan egészen különös kérdéseket kérdezhetünk — s ezeket a különös kérdéseket tényleg szoktuk is kérdezni. Ilyen különös kérdés az is, hogy miért vagyok én az, aki és ami vagyok? Miért nem vagyok másvalami, mint ami éppen vagyok? Áldhatom a sorsot, hogy ember vagyok, viszont esetleg szemrehányást teszek a sorsnak azért, hogy éppen mostan s a mostani kedvezőtlen viszonyok között élek. Mégis csak csodálatos az, hogy az vagyok, aki éppen vagyok, ha elgondolom, hogy más is lehetnék, mint ami vagyok! — Pedig hát a világon mégis csak a legtermészetesebb dolog, hogy az vagyok, ami és aki vagyok, hiszen — mint éppen minden ezen a világon — én magam is világerők eredője vagyok, s épp ezért más, mint ami vagyok, csak abban az esetben lehetnék, ha a világ, az egész világ is

tesebb és legközönségesebb dolog, hogy én az vagyok, ami éppen vagyok?

Mindenki, — aki csak kissé gondolkozik s aki egész élete folyása alatt állandóan és mindig nem tartotta olyan nagyon is magától értődőnek, természetesnek és megszokottnak, közönségesnek a világot s benne önmagát és önmagának életét — mindenki felveti életének valamely pontján azt a kérdést, *miért vagyok az, ami vagyok, miért vagyok az, aki vagyok?* Az én érdemem-e, hogy az vagyok, aki és ami vagyok? Avagy semmi érdemem nincs semmiben sem? És vajjon a vak véletlen az úr mindenek felett s így az is a vak véletlen műve, hogy én az vagyok, aki vagyok? Hogy én most ily kedvező, avagy kedvezőtlen körülmények között élek — és hogy átkára avagy áldására vagyok embertársaimnak? Mélységek nyílnak meg alattunk amely mélységekbe alig merünk bele tekinteni, mert attól félünk, hogy elveszítjük egyensúlyunkat és beleszédülünk s beleveszünk a lét örvényeibe.

Ha nem tekintünk bele a mélységekbe, biztosabb léptekkel haladhatunk előre s megszűnik tétovázásunk s nyugalomunk mintha visszatérne. Így cselekszünk tényleg valamennyien, akiknek cselekvését nem rontja meg teljesen az aggodalom, a nyugtalanító csodák meglátása és e csodáknak tudatossá válása.

Amióta csak gondolkoznak az emberek s amióta csak elébük toppant a lét titokzatossága, azóta valaminő formában mindig kísértett annak a lehetőségnek gondolata, hogy mindnyájan valamiképpen mások is lehetnénk avagy másokká is változhatnánk, mint amik vagyunk, mert hiszen valójában mindnyájan egy valóságból valók vagyunk s lényegileg egy valóságból valók maradunk is minden külső különbség ellenére is.

Aki csak egyszer hallotta is, soha sem felejtheti el Pál apostol kérdését, amelyben kérdésünkre felelet is foglaltatik: „Avagy nincsen-e a fazekasnak hatalma a sáron, hogy azon sárból csináljon némely edényt ékességre, némelyet pedig éktelenségre?“

Az, amit minden tisztultabb vallások megkövetelnek: az *Isten előtti egyenlőség* s amit minden tisztultabb jogi felfogás tényleg meg is valósít: a *törvény előtti egyenlőség*: valójában olyan valami, amire reá illik a „bene fundatum“ mejelölés, mert mindennek végső elemzésben legmélyebb és leigazibb gyökere és alapja éppen az, hogy lényegileg mi emberek egymással azonosak vagyunk. Hogy bennünk valamennyiünkben éppen az a lényeges, ami közös, — ami pedig nem közös bennünk, ami az egymás közötti különbséget teszi, az lényegtelen bennünk s az csak a külsőt, csak a felületet érinti.

Ilyen meggondolások után megértjük, hogy miért annyira a valóság húsába markoló az a kérdés, hogy én miért vagyok az, aki vagyok — s miért nem vagyok más, mint aki vagyok? Miért vagyok, mondjuk, kedvező viszonyok között s miért nem vagyok én az, aki minden részvétre érdemes szájalmas életet kénytelen végig élni?

Az indus bölcsesség a legmélyebb miszticizmus metafizikai megsejtéséig hatol előre, amikor kiejti a nagy szót, a *mahavakyat*: a

t a t t v a m a s i-t, ami azt jelenti: ez te vagy, az alany és a tárgy egy és ugyanaz, a t a t t v a m a s i azt jelenti, hogy minden ezen a világon egy lényegből való, valóban lényegazonos. E bölcseségtől áthatva az ember nemcsak az útfélen elesett és elrongyosodott hitvány koldussal érzi a lényegazonosságot, érzi azt a valónkat velőkig megremegtető, majdnem kísértetiesen hangzó igazságot: *ez te vagy* — s nemcsak a nyomorult bűnösrel szemben — akit elvetemültsége s az emberi igazságosság a vesztőhelyre juttat — érzi az ember a lényegazonosság rettenetes igazságát, de lényegazonosnak érzi e bölcsesség alapján magát az ember minden élőlényvel, de még a világ minden többi. élettelennek tartott dolgaival is.

Mindez természetesen nem jelenti azt, semmiesetre sem jelenti azt, hogy akár e mellett a felfogás mellett is a lét és élet titokzatos-sága és rejtélyszerűsége minden tekintetben kielégítő s a rejtélyeket megszüntető megoldást nyerhetne, de az bizonyos, hogy ez a felfogás bizonyos fokú megnyugvást okoz.

Ez a megnyugvás örömjongássá is fokozódhatik. Ilyen kozmikus, a mindenséggel való azonosság érzéséből fakadó, örömjongás: ír le T o l s z t o j, amikor az elfogott s nyomorúságos bódéba ccukott s oman kikerült Pierre újjon-gását mesteri vonásokkal ecseteli:

— Ha-ha-ha! — kacagott Pierre. És hangosan így szólt magában: — Nem bocsátott keresztül az a katona. Elfogtak, becsuktak. Fogságban tartanak engem. Kít? Engem? Engem, — az én halhatatlan lelkemet! Ha-ha-ha ... Ha-ha-ha! — kacagott úgy, hogy szinte kicsordultak a könnyei.

Valaki fölkelte és odament, hogy megnézzze, mit kacag ott magában ez a furcsa, nagy darab ember. Pierre elhallgatott s fölkelte, félrevonult a kíváncsi ember mellől és körülnézett.

A tüzek pattogásától s az emberek tereferéjétől azelőtt oly hangos, hatalmas és befejezetlen tábor elcsöndesedett; lassan elsápadtak és kialudtak az őrtüzek piros zsarátnokai. A teli hold magasan állott a derült égen. Az erdők és mezők, melyek annakelőtte a táboron kívül nem is látszottak, most messzire láthatókká lettek. És még ezeken az erdőkön és mezőkön túl is látszott a derült, az imbolygó és csábítóan hívogató végtelen messzeség. Pierre fölne-zett a ragyogó csillagokkal behintett égre:

— *És mindez az enyém, mindez bennem van, mindez én vagyok!* — gondolta Pierre. — És ők mindezt elfogták, bedugták egy deszkákkal elrekesztett bódéba.

Elmosolyodott s visszament a társaihoz aludni.⁴⁾

És mégis, bárki bármit mondjon is és bármilyen nagy bűnnek tekintse is a buddhista felfogás az egyéniség érzését és életét, azért mégis igazság, valaminő igazság foglaltatik abban a másik, a most említett felfogással homlokegyenest ellenkező fölfogásban is, amely az ember, de minden dolog lényegét is éppen az *individuum*-ban keresi

⁴⁾ Tolsztoj: *Háború és béke*, Ambrozovics Dezső fordítása.

és találja is meg, abban a dologban, abban a lényegben, amely csak egy példányban fordul elő a világon, a mindeneket jelentő minden-ségben, a határtalan térben s a kezdet és vég nélkül levő időben.

Ha tekintetünket sokáig szegezzük az egyéniségre s mindarra, ami éppen most és csak most, a mindenkori jelenben van, ami eddig még soha sehol sem volt és nem is lesz soha többé ezen a világon, okvetlenül arra a meggyőződésre, arra az igazságra kell jutnunk, hogy az egyéniség maga is olyan nyelven szól hozzánk, amely elárulja nekiünk a világ egyik legnagyobb titkát: azt ugyanis, hogy voltaképpen az egész világ ilyen egymástól különböző egyéniségek-ből áll. Nem akarjuk tagadni: az az érzésünk, hogy E m e r s o n-nak is igaza van:

„Mintha az istenség minden lelket határozott, mással nem közölhető, erényekkel, erőkkal, természeti adományokkal küldene erre a világra és amidőn beilleszti a többi élő lény körforgásába, mintha lelkiünk köntösére ezt írná: „Át nem ruházható“ vagy „Csak erre az útra érvényes“ — — — ámde az Egyéniség törvénye összeszedi titkos erőit és ennek eredményekép: Te Te vagy és Én Én vagyok — s így is maradunk. Mert a Természet azt akarta, hogy minden lény maradjon ő maga, de miközben minden egyén azért küzd, hogy egyre nagyra nőjön és másokat egyre jobban kizárjon, a végletekig s a tulajdon lénye törvényének igáját tegye rá minden egyéb teremtésre: a Természet erős kézzel védi az egyik lényt a másik ellen. Mindenkit a saját egyénisége véd“.⁵⁾

Mindenesetre igen-igen nagyjelentőségű tény az, hogy mi éppen most vagyunk a világon és hogy éppen most élünk és hogy éppen most gondolkozunk. De még ennél is nagyobb jelentőségű tény az, hogy én az vagyok, aki vagyok s olyan vagyok, amilyen éppen vagyok. Mindez azzal függ össze, hogy a világ az, ami és olyan, amilyen. Ebben a világban, az ilyen világban, annak és olyannak kell lennünk, mint amik és amilyenek vagyunk. Hogy mások legyünk s hogy másmilyenek legyünk, ahhoz arra volna szükség, hogy az egész világ más és másmilyen legyen, mint ami és amilyen valóban.

*

Ha magamat a végtelen időnek jelen pillanatában s a végtelen térnek ezen a pontján tekintem, akkor magamat világerőknek életté fejlett, érzésre, gondolkozásra és akarásra érett eredőjeként kell tekintenem, amely rezultáns szükségképpen éppen olyan, amilyen s másmilyen csak akkor lehetne, ha az egész világ s annak a végtelenbe elvesző multja is másmilyen lenne, illetőleg lett volna. Ez adja meg a tér és idő bizonyos pontján („hic et nunc“) jelentkező egyéniségeknek biztos és szilárd alapját. De ha minden dolgokat függetlení-tünk a tértől és az időtől, Schopenhauer-rel szólva: a *princi-pium individuationis*-tól, — függetleníjük saját létünket is a tértől

⁵⁾ Ralph Waldo Emerson: *Az emberiség képviselői*, dr. Wildner Ödön fordítása.

és az időtől s minden dolgokat és a saját lényünket is behelyezzük ebbe a tértől és időtől függetlenített létbe, — akkor, akkor úgy érezzük, hogy a legmélyebb miszticizmus metafizikai megsejtése — a *tat tvam asi* nemcsak mint igaz gondolat, hanem mint élő valóság toppan elibünk, amit voltaképpen szünet nélkül át is élünk, legintenzívebb módon minden bizomnyal a részvétben, úgy, amint ezt a buddhisták és *Schopenhauer* tanítják, de átéljük a bergsoni intuicióban is, átéljük mindig és mindenütt, ha rajtunk kívül valakit vagy valamit, akár embert, akár állatot, akár növényt avagy élettelennek tartott dolgot megértünk, avagy ha magának az egész mindenség lényegének megértésére vállalkozunk.

A *tat tvam asi* sokak szemében a lét legmélyebb mélységébe enged bepillantást, abba a legmélyebb mélységbe, amely minden egyéni létet elnyel s minden csodát és minden rejtélyt megfejt.

(Budapest.)

Bárány Gerő.